

Szente Béla: Konferenciavonattal Szárszóra - 2. rész - A népi írók a Margitszigeten, 1934-ben Történelmi egyházak az ifjúság szolgálatában A Soli Deo Gloria és a Kabay Márton Kör Kálvin tér, 1942

A népi írók a Margitszigeten, 1934-ben

A népi írók álláspontját valamiért egy irányból illik vizsgálni, ez pedig a saját, többségében baloldali álláspontjuk, ugyanis a hozzájuk fűződő elemzések is rendre a tőlük vett, önmagukat igazoló, többségében háború utáni idézetekkel igyekeznek alátámasztani e raj szellemiségét. Pedig az 'álláspont' egyes száma nem helyénvaló, mert a népi írókat jobbra csak közös fedőnevük, és persze kiadójuk-gesztoruk-menedzserük Püski Sándor és a Magyar Élet gondos ernyője helyezi egy platformra, egyébként nézeteiket, megnyilatkozásaikat tekintve ellentmondások tengere övezi őket. Ugyanis a parasztság felemelésén túl, ami természetesen nemes és korszakos cél volt, személy szerint másban nem sok mindenben értettek egyet. De láttuk a Szegedi Fiatalok 'sokféleségének' élő kovászát, a népi írók vonatkozásában sem áll szándékunkban mást gondolni, minthogy különbözőségeik a közösségen belül csak segítették személyes művészi (és politikai) arcuk egyéniesülését, s ezzel e közösség minél szélesebb körű tömegvonzását (tömeg-vonzását)...

Talán ez a soknézetűség volt a varázsuk is. Hiszen ha megfigyeljük, bár regényeiket, szociográfiáikat akkoriban sokan olvasták, cikkeik egyike-másika komoly feltűnést keltett, vitákat generált, de leginkább személyes megjelenéseik során aratták legemlékezetesebb sikereiket, méghozzá leginkább akkor, ha csoportosan szerepeltek egy-egy ankét, előadást vagy konferencia alkalmával. Ilyenkor a társadalmi valóságot ki-ki a saját olvasatában magyarázta, más szemszögből, mint a másik, s ez új és új nézőpontokat eredményezett, kérdéseket vetett fel a közönségben, ettől pezsgő hangulatú, vitára késztető közeget teremtettek maguk körül, ami újabb olvasókat, újabb híveket hozott a népi mozgalom táborába, és nem melleleg, erősítette a már belül lévők aktivitását.

Első közösnek mondható fellépésükre 1929. február 27-én, a Fábíán Dániel által rendezett „Új Magyar Föld költői esten” került sor a *Bartha Miklós Társaság* éjszaka alatt (Borbándi 1989:129).^[1] Az est sikere eredményezte egy év múlva a BMT Ady-emlékünnepeit, ahol szintén a még nem

így emlegetett „népi írók” kaptak központi szerepet. 1931 végén a debreceni Ady Társaság látta vendégül Erdélyi Józsefet, Illyés Gyulát, Kodolányi Jánost, Németh Lászlót és Szabó Lőrincet (Borbándi 1989:130), mely találkozás egyben a szervezők, Gulyás Pál és Juhász Géza személyes elköteleződését is jelentette a csoport mellett.

A BMT elnöke dr. Fábíán Dániel és József Attila 1930-van Vásárhelyen egy kis röpiratot szerkesztett, *'Ki a faluba'* címmel (Fábíán és József A. 1930:1-6). A hatoldalas brosúra az ifjúság feladatát próbálta meghatározni a falu felfedezése terén. Alapállása – „hazánkban ma minden társadalmi és gazdasági kérdés: parasztkérdés”; módszere – „regösjáratok, cserkészcsapatok, turistatársaságok” szervezése a falujárásra, minden tapasztalat feljegyzése, és gyűjthető begyűjtése; konklúziója – „testmelegnyire közeledvén egymáshoz a falu meg az ifjúság, lelkük rokonodik”. A címet és az *alapállást*, bármily forradalminak és erősnek tűnik is a röplap szövege, Klebelsberg öt év előtt már megfogalmazta, és az iskolák építésével, népművelési munkákkal áttette azt a gyakorlatba is. Kicsit méltatlan is a szöveg szarkazmusa, mikor azt olvashatjuk: „A magyar faluban nincsenek Collegium Hungaricumok, – tegyétek azzá mindegyiket!”. Klebelsberg ekkor épp a kettő közti híd megépítésén fáradozott. Persze, mielőtt arra gondolnánk, hogy akkor a BMT szóróanyaga csak egy üres léggömb, érdemes figyelembe vennünk, hogy alig húsz kilométerre a *módszer*, a szegedi egyetem *agrársettlement*-jében, ekkor már működik, és hogy a *konklúzió* pedig egy nagyon fontos, és pontos meghatározás, mely a brosúra tárgyában akár a következő szűk két évtized vezérgondolataként is aposztrofálható.

Megjegyzendő, hogy a következő év a szerzőket, s Kodolányit már nem találja a szélsőségek felé sodródó Bartha Miklós Társaság tagjai között.

A parasztsággal foglalkozó irodalom helyzetfeltáró, társadalomrajzot kívánó írói attitűd a húszas-harmincas években, ami 'parasztság' és 'nép' közé egyenlőségjelet tesz. Számára a paraszt a nép, és a nép a paraszt, azaz olvasatában egyetlen társadalmi osztály jelképezi a magyarságot, és az épp életmódváltásban van. „A falu embert ad, a város táncot, zsargont, életfelfogást.” –mondta Németh László azon az emlékezetes, 1929-es BMT-s februári estén – „A nép nem akar többé nép maradni. Szégyelli a hagyományait, lenézi a népit, s százados mulasztásokat pótlón akar az urak életében részesedni. Mint a serdülő gyerek, leveti kinőtt ruháit, s eltaszítja szégyellt gyerekkorát...” – s folytatta – „A magyar föld népe két kultúra közt lebeg. A levetettbe nem nyomhatjuk vissza, az alakulón legyen a szemünk.” (Németh L. 1989b:17) A polgári irodalom és kritika természetesen nem jó szemmel nézte a nép fogalmának ezt a kisajátítását, különösen, hogy egyre több fórumon terítékre került a nemzet és a faj kérdése is, amelyben viszont egészen más csoportosítások születtek, hiszen mindkét oldalon, népin és urbánuson is találhatunk lelkes fajvédőket, és lényegében csak az egyikben olyanokat, akiktől védtek a „fajt”. A lassan ébredő munkásirodalom pedig még kuszább képet mutatott nép és nemzet, illetve a „seszínű nemzetköziség” bármely vetületében. S e *seszínűség* ott van a polgári kultúrában is, a sok rászakadó külföldi hatásban, „német maszlag, török áfium”, „Zerkovitz-kultúra”, ahogy Németh László jellemezte volt. „A föld népe válságos éveit éli. Színházi kellékesek selejtes rongyaira cseréli komoly öltözetét, s rabicfalakkal készül jövőendő századokra...” – folytatta az író – „Ki menti meg a borzalmas ecsettől, mely zavaros szürke lébe mossa a nemzetek színeit?” Egy korábbi előadásában, melyet 1927-ben, a Társadalomtudományi Társulat ülésén mondott el, Németh László fogalomzavart, és „magyar Babel”-t emleget. A népi írók lényegében arra szegődtek, hogy a maguk nyelvén megpróbáljanak a Babelben mindenki számára érthető módon beszélni, s a két kultúra között lebegő nép alakulásán ott legyen a szemük...

Legkülönösebb alakjuk mindjárt előfutárak és sokaknak példaképe, a mindenkire vicsorgó magános farkas, Szabó Dezső. „A sértődöttség Herkulese volt, a különvélemény Toldija: antiszemita, aki utálta az antiszemitéket; fajvédő, aki vitriollal hígított epével támadta Németh Lászlót és általában is a mélymagyarokat; náciellenes, németellenes, Horthy-ellenes, Bethlen-ellenes, nyilasellenes, kommunistagyűlölő, ugyanakkor plebejus szellemű, aki a keresztény-nemzeti kurzust csak „görénykurzusként” emlegette. Antimodern prózaíró, viszont stiláris expresszionista. Szabó Dezsőre minden és mindennek az ellenkezője is igaz.” – írja róla egy eszmefuttatásában Bán Zoltán András (Bán 2016). Szabó Dezső „Az elsodort falu” című 1919-es regényével vívta ki magának az elődöknek járó tiszteletet. A közvetlen előfutárok közé tartozott még a később velük közösséget is valló Móricz Zsigmond, valamint Móra Ferenc, Tömörkény István és természetesen Ady Endre. A gondolat ébredéséhez Petőfi, Arany és Munkácsy tisztelete mellett szükség volt Bartók Béla és Kodály Zoltán zenéjére s a parasztvilágban végzett felfedezőmunkájukra.

Az elsők, akik „kipörögtek a napvilágra”, Erdélyi József „*Ibolyalevél*” című verseskötetével (1922), Kodolányi János „*Sötétség*” című elbeszélésével (1922), Németh László „*Horváthné meghal*” című, a Nyugat pályázatára beküldött novellájával (1925), Illyés Gyula „*Nehéz föld*” című kötetével (1928), Szabó Pál „*Emberek*” című regényével, s Tamási Áron a „*Szűzmáriás királyfi*” című regényével (1928).

Féja Géza a harmincas évek fordulóján, mint újságíró és a parasztságról szóló irodalom protektora volt jelen az indulók között, első összefoglaló munkája, egy népmesekötet, csak 1934-ban jelent meg, a „*Mesélő falu*”. Ugyanebben az évben kerül nyomdába Veres Péter első könyve, „*Az alföld parasztsága*” című szociográfia, és Sinka István „*Himnuszok kelet kapujában*” című verseskötete is, melynek előszavát Féja írja.

A népi írók megjelenésének több indítódátumát is számon tartja a szakirodalom 1928 és 1934 között. Németh László „*Népiesség és népiség*” című cikkének *Napkeletben* történő megjelenésétől, az említett *Magyar Föld* estélyen keresztül, Illyés Gyula nagy vihart kavaró „*Pusztulás*” című *utirajzának* megjelenéséig több meghatározó pont is felmerül (Vö.: Németh L. 1989b:20-23; Petrik 2004:87-88; Borbándi 1989:131-132; Illyés 1933:189-206), de a háttérben mindegyiknek az új írónemzedék népire és urbánusra való „szakadása” áll, ami természetesen egy folyamat volt, s nem köthető csak egyes eseményhez vagy mérőföldkőhöz. A zászlóbontás utolsó jegyzett dátuma 1934 júniusa.

’34-ben az írók hete a Margitszigeten kurta-furcsán sikeredik. Szervezője, az IGE (Írók Gazdasági Egyesülete)[2] új vezérkara, a könyvhéttel egy időre tett írókongresszusra nagy erőket mozgósít, s bár a nyitóprogramon ott van mintegy kétszáz író a kis- és a nagyhazából, s velük és a nagyszámú érdeklődővel meg is telik az *Astoria-pavillon* üvegterasza, a hét későbbi időpontjain megcsappan a nézők száma. Vitathatatlan, hogy a népi írók ekkor már egy jól körülhatárolható, s népszerű irodalmi csoportosulást képeznek, s nem valószínű, hogy a félüresen maradt széksorok számlájukra írandók. Az urbánusok a „magyar narodnikok” eljövételéről, a ’szegénység’-ből való meggazdagodásukról, a kongresszus pódiumának kisajátításáról cikkeznek, s az bizonyos is, hogy a program előadói és hallgatói között a feltörekvő népi irodalom képviselői is ott vannak, de azért nem olyan nagy számban, mint amekkora a fővárosi cikkírók riadalma volt. A nyolc nap tizenhat előadásából Féja Géza, Ligeti Ernő, Buday György, Juhász Géza, Móricz Zsigmond, valamint tematikája miatt Dr. Balassa József nyelvész tájnyelvekről szóló referátuma kapcsolható csak a népi írók formálódó csoportjához. Mindenesetre bizonyos írók-költők néphez, parasztsághoz fordulásával a mást írók és mást olvasók ekkor szembesülnek igazán, így nem véletlen, hogy „eljövételüket” a

margitszigeti íróhéthez kötik, s kisebb-nagyobb traumaként élik meg...

A népi írók térnyerése, mint látjuk, egy hosszabb, öt-hatéves erjedési folyamat eredménye, de a körvonalak 1934-re valóban plasztikussá, kitapinthatóvá válnak, s ekkoriban van az is, hogy irodalmi horizontjukba beleolvad szépen a szociográfia – vagy a szépprózák szövedékébe, mint írói eszköz, vagy önálló műfajként, de művészi igényességgel –, s ekkor születik meg az emblematisz mvek legtöbbje is: Darvas József *Vízkeresztől szilveszterig* (regény - 1934), *A legnagyobb magyar falu* (szociográfia - 1937), Kodolányi János *Sötétség/Vallomás* (kisregények - 1934), Németh László *Gyász* (regény - 1935), Illyés Gyula *Puszták népe* (szociográfia - 1936), Szabó Zoltán *A tardi helyzet* (szociográfia - 1936), Kovács Imre *Néma forradalom* (szociográfia - 1937), Erdei Ferenc *Futóhomok* (szociográfia - 1937), Féja Géza *Viharsarok* (szociográfia - 1937), hogy talán a legismertebbeket említsük.

A *Nyugat* mellett, az út másik oldalán helyet foglaló, Tormay Cécile által vezetett *Napkelet*, Bajcsy-Zsilinszky Endre a kettő között lebegő *Előrs* című lapja, később pedig a *Válasz*, a *Szép Szó* és a *Kelet Népe* biztosítja a népi írók számára a folyamatos megjelenés lehetőségét, majd 1938-tól Püski Magyar Élet Kiadója „intézményesíti” számukra a nyomtatott és szervezeten terjesztett jelenlétet.

A népi írók világa tehát politikai, szociális és kulturális kérdés volt egyben, legyen szó nyelvről, dalról, versről, nyomorról, gyászról, földreformról, a nagybirtok felosztásáról vagy épp Trianon revíziójáról, egyáltalán a magyar életről... Ahogy Petrik Béla találóan jellemzi azt, „irodalom és politika a népi mozgalom történetében, a sajátos magyar viszonyok miatt, sohasem tud egészen szétválni.” (Petrik 2004:85)

Történelmi egyházak az ifjúság szolgálatában

Az első világháború után az evangélikus egyház belmissziói tevékenységében a közösségi formákra és a szociális törődésre helyeződött a hangsúly. Mind a vezetés, mind a lelkészi kar igyekezett távol tartani magát a politikai részvételtől, s energiáikat a lelki ébredés megszervezésére fordították.

Két nagy hívői szövetség egyesülésével 1920-ban létrejön az Országos Luther Szövetség az evangélikusság társadalmi életének megszervezésére. Ugyanebben az évben egy fiatal lelkész, Gáncs Aladár, a dunántúli egyházkerületnek Ostffyasszonyfán, 1921-ben pedig Székesfehérváron rendezett konferenciát, melyek az egész egyházat összefogó szellemi mozgalom elindítását kívánták szolgálni a „kultúrprotestáns és liberális teológia uralmával szemben”. 1924-ben az Egyiptomból hazatért misszionárius, Pauer Irma több nőtársával együtt megalakítja a Fébé Evangélikus Diakonissza Egyesületet, mely elsősorban a szociálisan elesettek és az idősek gondozását vállalta fel.

A harmincas évek fordulójára megerősödött az Evangélikus Misszióegyesület is, s egy évtizedes kemény előkészítő munka után Gáncs Aladár, lelkésztársával Túróczy Zoltánnal létrehívta az egyesületet támogató Baráti Mozgalmat, mely a világháború végéig fáklyája volt az evangélikus egyház belső és világi működésének. „Az evangélikusok ima- és szolgálatmozgalmának baráti köre” az imaszövetség, az évenkénti konferenciák, az erőteljesebb kiadói- és sajtómunka, a szeretetintézmények lelki életének szolgálata, valamint a diakónusi munka és biblia-iskolák indítása mentén tervezte és szervezte meg működését. Az alapító iratot Budapesten, 1931.

szepember 30-án heten írták alá, de a Baráti Mozgalom 1932. augusztus eleji sárszentlőrinci konferenciáján már 64 aláírás szerepelt a jelenléti íven.[\[3\]](#) (Fabiny 2007:7)

A kiterjedt diakóniai munka mellett a harmincas évek második felében az Evangélikus Missziói Egyesület és a Baráti Mozgalom szárnyai alatt, a később az egyik legnagyobb zsidómentővé váló Sztéhlo - ekkor még Szenczy - Gábor lelkész 1938-ban, a „földműves ifjúság számára” öthónapos, bentlakásos népfőiskolai tanfolyamot szervez Nagytarcsán.

Sztéhlo 1929-ben jár először Finnországban az akkoriban gyakori missziós cserék keretében, s itt találkozik a népfőiskolai gondolattal.[\[4\]](#) Hazai lelkesi példa előtte Tessedik Sámuel, aki az igehirdetés mellett gyakorlati hasznosságra is iparkodott nevelni híveit.

A gondolat 1937-ben válik cselekvéssé, amikor száz finn lelkész tartózkodik Magyarországon, s látva, hogy nálunk még nincs a parasztfiataloknak képzőintézete, hazatértük előtt hálából a vendéglátásért, gyűjtést rendeznek a vonaton egymás közt egy magyar népfőiskola létrehozására. Ez az 1500 pengő a kiindulópont, majd tolmácsukat Sztéhlo Gábort meghívják egy három hónapos gyűjtőkörútra Finnországba is, és a Sthühmer-, Dreher- és Haggemmacher-családok jóvoltából itthon is összegyűlik ötezer pengő az építkezésekre. Nincs állandó tanári kar, lelkészek, önkéntesek járnak ki Tarcsára tanítani, ahol a gazdasági gyakorlat mellett jelentős a bibliaórák és az önképzőkori foglalkozások száma is.

A tarcsai képzés intézményesülése egyben az addig töredékes népfőiskolai törekvések intézményesülését is jelentette, s szinte természetes volt, hogy az ifjúsági missziói intézet Tessedik nevét vette fel. A deklarált cél pedig „a mezőgazda-, iparos- és tanulóifjúságnak a Biblián és hitvallásainkon alapuló keresztény életre való eljuttatása és a mindennapi életben szükséges gyakorlati és elméleti tudással való felszerelése.” (Boda 2018:24-26, Kemény 1939:122-123) Egy képzésen általában 10-15 fiú vett részt, akik nem csak a földek, hanem a lelkek gondozásában is felvértezve tértek haza a tanfolyamok végeztével.

1940-ben Orosházán, '42-ben Gyenesdiáson is volt téli tanfolyam a parasztfiatalok számára, a szintén evangélikus Fébé-egyesület pedig leányok részére szervezett képzéseket. 1939-ben pedig a KIE, a KALOT és több fenntartó szervezet együttműködésével megalakult a mozgalom ökumenikus ernyőszervezete, a Népfőiskolai Munkaközösség, s 1942-re közel száz kisebb-nagyobb népfőiskola működött már az országban.

Szekfű Gyula 1933-ban kezdeményezte a *Katolikus Nyári Egyetemek* megszervezését, melyek már az első évtől meglepően nagy sikert aratnak, mert a magyarság problémáit tűzik rendre napirendre. Ezeken a nyári előadássorozatokon több száz fős hallgatóság gyűlik össze Esztergomban, elsősorban a római katolikus ifjúság értelmiségi köreiből, előadók a kor társadalomtudományának kiválóságai, Eckhardt Sándor, Egyed István, Magyary Zoltán, Kornis Gyula, Knieszsa István, Korvig Béla, Gerevich Tibor, Bálint Sándor és maga a kezdeményező történészprofesszor. (Ujváry 2010:463) 1941-ig két év kihagyással, hét alkalommal szervezik meg az előbb három, majd kéthetes nyári táborokat. Az előadások összóraszáma 65-70 körül mozog, melyet 12-14 előadó abszolvál. Szekfű vezérgondolata a „katolikus felvilágosítás, a szociális érzékenységet is magában foglaló népnevelés és népművelés” – írja összefoglaló tanulmányában Monostori Imre (Monostori 2016:581-588). A kezdeményezés mögött védőkarral, és biztos anyagi háttérrel nyújtva mindvégig ott áll Serédi Jusztinián esztergomi érsek ('36-ban pl. 2200 pengő passzívumot, a költségvetés közel egyharmadát egyenlíti ki a püspöki kar), az egyházon belüli adminisztráció pedig Leopold Antal esztergomi kanonok feladata lesz.

A szervezők első évben 200-250 fő részvevőt láttak el napi 3-4 pengőért, a következő években viszont a hallgatóság száma gyorsan emelkedett, 1936-ra elérte a négyszáz főt, s az internátusok teljesítőképessége alapján itt meg is állt.

Szekfű mindig a legnagyobb műgonddal állította össze a programot, s terjesztette azt a szervező bizottság, illetve a hercegprímás elé. Serédi ezt a műgondot némi cenzúrával is kiegészítette, bekérve előre egy-egy „kockázatosabbnak tűnő” előadás szövegét. Az utolsó, 1941-es találkozó központi témái között a Szent István-i állameszme, a munkások szociális megsegítéséről szóló pápai enciklika (XIII. Leó), a *Rerum Novarum* ötvenedik évfordulója, s a nagyházába visszatért országrészek problematikája szerepelt. A következő évi nyári egyetem élelmezési gondok miatt maradt el, míg 1943-ban, az új helyszínnek kiválasztott Kassa püspöke lépett vissza a rendezéstől.

Az 1935. március 22-25. között a debreceni református kollégiumban került sorra az első Debreceni Diéta, melyet az Árpád Bajtársi Egyesület, a Soli Deo Gloria debreceni csoportja és a Szt. László Kör közösen szervezett meg, és bár a szakirodalom ifjúsági parlamentként aposztrofálja az eseményt, előadás-centrikus volta miatt azonban inkább egy ifjúsági konferenciát kell elképzelnünk, előadásokkal, hozzászólásokkal.

Az első diétán Németh László nagy hatású beszéde, *A magyar ifjúság problémái és problémája* kerül a középpontba^[5], megvitatásra kerültek az író harmadik úttal kapcsolatos nézetei, mely ebben az időszakban gyökerestől változtatja meg az addig a *Turullal* jobbra tolódó Árpád Bajtársi Egyesület álláspontját, s indítja el Barcza Gedeont és körét a népi írók mozgalmának támogatásában.

A második, 1936-os diéta (március 26-28.) már olyan élő és a magyar ifjúság számára megélt problémákkal foglalkozott, amelyek három kérdéskör köré csoportosultak, így Rajniss Ferenc – *A zsidóság szerepe Magyarországon*” c. előadása és Barcza Gedeon, illetve Veres Péter Rajniss uszító beszédéhez fűzött cáfolatai, Hirscher Rezső a munkásság szociális helyzetéről és a szakszervezetek jelentőségéről tartott ismertetője, valamint Kovács Imre és Kerék Mihály a parasztság helyzetéről szóló, statisztikai adatokkal teletűzdelt beszámolója. (Tóth P. P. 1981:143-153)

A diéták eredményeként Debrecenben is faluszemináriumot és -kutató mozgalmat kezdeményez az egyetemi ifjúság, melynek vezetését rövid időre Ortutay Gyula látja el. Szemináriumot indít továbbá Pesten a szintén református *Pro Christo Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség Hársfa utcai kollégiuma* soraiban Gunda Bélával, Mády-Hilscher Zoltánnal, Horváth Sándorral, Koczogh Ákossal, Kovács Imrével, melynek eredményeként 1935-ben a dél-baranyai Kemsén végeznek falukutatást s adják ki róla az *Elsüllyedt falu a Dunántúlon* című monográfiájukat. (Ld.: Hajdú 1985:11-14)

A Fiatal Magyarság Szociográfiai Munkaközössége és a hozzá kapcsolódó *Fiatal Magyarság* című lap Szabó Zoltán vezetésével bekapcsolódik a cserkészmozgalomba, s a táboroztatások során falukutatókat is végeznek a Dunántúlon. Szabó Zoltán a „*Tardi helyzet*” című munkájával megnyeri a Falukutató Intézet 1935-ös pályázatát, majd Újszászy Kálmánnal a sárospataki református főiskolán szervez faluszemináriumot, aminek centrumában nem annyira a falukutató, nem a néprajz, hanem a fiatal lelkeshallgatók nevelése áll, egyrészt a nép, másrészt leendő „munkahelyük” megismerése céljából. (Ld.: Bartha 2011)

A Soli Deo Gloria és a Kabay Márton Kör

Láthattuk a történelmi egyházak társadalmi igyekezetét, de a harmincas évek második felének nehéz, meg hasonlásokkal teli idején világi munkából és kockázatból talán mégis a református egyház vállalta a legtöbbet, s különösen ifjúsági szervezeteik. A szegedi Bethlen Gábor Körrel, a sárospataki kollégiummal, a debreceni diétákkal, a Pro Christo-val már találkoztunk, de akiket országos hatókörük és áldozatkész tevékenységük miatt külön ki kell emelnünk, az az „SDG”.

A Magyar Református Diákok *Soli Deo Gloria* Szövetsége 1921-ben jött létre. Tevékenységével igyekezett összefogni az egyházhoz kötődő tanuló ifjúságot, a gyermeki kortól a fiatal felnőttéig, egyházi alkalmakkal, biblia-körökkel, táborokkal, konferenciákkal. A konferenciák, tanácskozások, értekezletek különös szerepet nyerne a Szövetség munkájában, s az egyházi témájú összejövetelek mellett 1934-ben megjelenik az első közéleti tematikájú főiskolás konferencia is, a SDG lapjának, az *Új Magyarságnak* a szervezésében. „Az előadók a közéleti elit, a képzőművészek, a zenetudósok, a népi írók és a Szövetség vezetőinek köréből kerültek ki”, köztük Kerék Mihály szociográfus, Fülep Lajos művészettörténész, Makkai Sándor író (Havas és Kulifay III. 09.). Ez az egy napos találkozó volt az első olyan nyitottabb konferencia-alkalom, ahol célzatosan népi irodalomról, munkásságról, politikai helyzetről volt szó az SDG szellemi műhelyében.

A Szövetség sokat tett diákjaiért, viszont azok, akik elvégezték az iskoláikat, már csak laza szállal kötődtek az SDG-hez, s bár *senior* vagy „végzetek” néven még igyekeztek segíteni a szövetségi munkát, de féltő volt, hogy a rendszeres együttműködés hiányában eltávolodnak attól. Ez a megoldásra váró kérdés végig kísért a szövetség szervezeti életét a harmincas évek második felében.

A *Soli Deo Gloria* a hatalom által elfogadott, mondhatni reprezentatív szervezet volt, ezért amikor a harmincas évek végén, negyvenes évek elején elindult az ellenzéki ifjúság radikalizálódása, annak elsősorban baloldali szervezetei nem véletlenül találták meg villámhárítóként a nyitott gondolkodású Szövetséget, s fűztek vele egyre erősebb kötések. A Népszava 1941-es elhíresült karácsonyi száma, és az azt követő visszhang a szociáldemokrata Országos Ifjúsági Bizottságtól várta a kezdeményezést, a cél egy ifjúsági szabadságfront megteremtése volt, de a szocialista és kommunista fiatalokból álló szervezet, „megfigyelt” státuszából fakadóan, ebben persze nem járhatott elől. „Az világos volt, hogy csakis nem marxista színezetű, vagyis legális, hatóságilag megfelelő védelemben részesülő ifjúsági intézmény válhat a politikai ellenzék nemzeti demokratikus függetlenségi mozgalmának ifjúsági bázisává.” – állapítja meg Svéd László a szárszói konferenciák előzményeit összegző tanulmányában (Svéd 2013:110). Mivel erre az időszakra a KALOT már a Levente-mozgalom szerződött partnere volt, Svéd szerint ezért csak a Bolyai-kollégium^[6] vagy a *Soli Deo Gloria* jöhetett szóba.

Az SDG 1935-ben saját székházat kapott Pesten, a Kálvin-téren, ahol rendszeres és komoly szervezeti és szabadidős életet tudott folytatni. Szombat esténként Balla Péter népdaléneklős programjai során „talál egymásra az a 12-15 húszéves forma fiú, akiknek már kevés a szürke munkahely vagy az egyetemi biflázás, ország-szolgálatra vágnak. Körre alakulnak, felveszik Kabay Márton nevét^[7], a Diákszövetségen belül pedig rövidesen egy új ágat, a »végzett mozgalmat« szervezik meg... A tények mélyére ásnak, az irodalomban és a valóságban is: nyomortelepekre, urasági majorokba járnak, írókat keresnek fel, kapcsolatot építenek ki a népi kollégiumokkal, parasztfiatalok és munkásifjúk szervezeteivel, főleg pedig a népi írók kiadójával, Püski Sándorral. Így lesznek előkészítői és szervezői a három nagy ifjúsági egységtalálkozónak.” (D. Havas 1997:79)

A *Kabay Márton Kör* 1940 nyarára teszi indulását, tagjai erős református hitük mellett németellenesek, antifasiszták, és nyitottak a társadalom problémáinak megoldására, a hosszabb

távú gondolkozásra. Fő céljuk, hogy a diákszervezet működése mellett megtartsák a mozgalomnak mindazokat, akik már befejezték az iskolát, – a „végzetek” körét.

Első szárszói találkozójukat már hivatalos indulásuk évében, 1940-ben megszervezték, egyelőre még kis létszámmal, a *"Mit tesz az ember, ha magyar?"* [8] kérdés köré csoportosítva a megbeszélések témáit. Első igazi konferenciájukat *„Válságból váltság felé”* címmel hirdették meg az 1941. július 27-30. közötti időre, szintén Balatonszárszóra, alkalmazkodva az ottani táborozási szokásokhoz. A megbeszélés-sorozaton százfőnyi fiatal vett részt, még szinte mindannyian a „végzetek” köréből. Az előadásokat Barcza Gedeon sakkolimpikon és református tanár, Somogyi Imre a „kerékpáros parasztapostol” - *Kert-Magyarország* megálmodója -, dr. Kiss Sándor államjogász és Veres Péter író tartották. A beszélgetések leginkább Magyarország hadba lépésének lehetséges következményeiről szóltak. (Salamon 1989:227)

Kálvin tér, 1942

1942-ben Moszkva és Sztálingrád sikertelen német ostroma után már sejthetővé, 43-ban a szövetségesek szicíliai partraszállását követően pedig borítékolhatóvá vált a második világháború végkimenetele. Eljött tehát az ideje, hogy az európai nemzetek végiggondolják, milyen következtetéseket vonnak le eddigi szerepvállalásukból, és kialakult pozícióik adta esélyeikből jövőjükre nézve. Érdekes módon a magyarság belső monológja nem csupán sajtópolémiaiban, és politikai gyűléseken szólalt meg, hanem társadalmi vagy államigazgatási szervezetek által meghirdetett *konferenciák* formájában is: s itt artikulálói nem a politikusok vagy újságírók voltak, hanem a nehéz időkben mindig hadra fogható, és olyankor igaz felelősséggel gondolkodó magyar értelmiség, közülük is különösen a fiatalok.

1942 januárjában néhány Kabay-s fiú Somogyi Imre segítségével kapcsolatba kerül munkásfiatalokkal, s ekkor döntenek úgy, hogy februárra tervezett paraszt-diák konferenciájukat kiszélesítik a „testimunkásokra” is. (Havas, Ohati Nagy és Sebestyén 1973:47-48) A terv szerint mindegyik oldalt 50-50-50 fiatal képviselte volna, ami kisebb eltérésekkel meg is valósult. Már az egyhetes, Budapestre szervezett tanácskozás meghívójának emelkedettsége is megejtő. Olyan összefogásra szólít, melyre addig még nem volt példa: „Testvér! Immár világos: a szellemi és testimunkások tudatosan vállalt együttes építőmunkája nélkül csonka és ingatag lesz az új-arcú Magyarország.” És később: „Találkozónkon nagy íróink legtöbbje részt vesz. A megbeszéléseket ők vezetik be és válaszolnak a kérdésekre. De: Testvér! A találkozó eredményessége nem csak rajtuk, rajtad is áll. Gondolkozz mélyen: ha mégis olyan sokan akarjuk, de mégiscsak a szónoklatokban sikerült eddig megtalálni egymás testvéri jobbát, bennünk, a jóindulatunkban is hiba van. Meg kell keresnünk ezeket a hibákat, és hozzá kell fognunk a legyőzésükhöz.” (Györffy, Pintér, Sebestyén és Sipos 1983:45)

A felhívás a *Református Diákmozgalom* c. újságon keresztül jutott el az érdeklődők többsége felé. A visszajelentkezés határideje február 10. kedd volt, díja pedig 1 pengő, s külön P 15.-t kellett fizetni a 8 napos részvételért, mely tartalmazta a szállást, az ebédet és a vacsorát. (Egy közszolga – orvos, tanár, hivatalnok – fizetése ekkor havi 2-300 pengő között járt.) Reggeliről mindenkinek magának kellett gondoskodnia, a szervezők csak kenyeret biztosítottak hozzá. A felhívás felsorolja, hogy a résztvevők hozzanak magukkal hálóruhát, lepedőt, pokrócot, valamint ¼ kg zsírt és ¼ kg lisztet. (Györffy, Pintér, Sebestyén és Sipos 1983:45) A helyszín a református egyház Kálvin téri épülete volt.

A szervezők közt az alapító *kabaystákon*, Sebestyén Lászlón és Havas Gáboron kívül ott van Kiss Sándor egyetemi lelkész és Borvető Béla a szárszói konferenciák titkára. A mozgósítás a *Soli Deo Gloria* mellett más felekezeti szervezetek (KALOT, KIE, Evangéliumi Munkásszövetség, EMSZO), diákkörök (Bolyai Kollégium, népi kollégiumok, népfőiskolák), illetve az OIB (Országos Ifjúsági Bizottság) és a szakszervezetek („bőrösök, vasasok, textilesek”) nyomvonalain is megtörtént, végül a hallgatóságban 52 parasztfiatal, 60 munkást és 40 értelmiségit (Svéd 2013:116)^[9] jegyeznék az emlékiratok, a „munkásifik” közt olyan későbbi, szocialista időkből ismert politikusneveket, mint Nyers Rezső, Apró Antal, Marosán György, de látogatta az előadásokat Illyés Gyula és Kéthly Anna is, sőt a legenda szerint egyik nap az illegalitásba vonult Ságvári Endre is megjelent a Kálvin-téri nagyteremben. Az *egészen másik oldalról* pedig ott volt Nagy Töhötöm páter is, a KALOT alelnöke, aki rokonszenves hozzáállásával, nyitott viselkedésével vívta ki a jelenlévők tiszteletét.

A február 15-i vasárnapi nyitóünnepély egy irodalmi est, ami dr. Kiss Sándor egyetemi-főiskolai lelkész bevezetőjével indul, megszólal Bartók „15 parasztdal”-a, Nagy István olvassa fel egyik elbeszélését, Sinka István saját költeményeit szavalja, Kodolányi János tart előadást, népdalok következnek a SDG dalárdájának előadásában, majd a beteg Kulcsár Irma színésznő helyett Veres Pétert citálja elő a hallgatóság egy rögtönzött előadás erejéig.

A konferenciahét minden napja 9-kor Biblia körrel kezdődött. A szervezők a délelőtti programokat, melyek többsége múzeumlátogatás vagy tájékoztató előadás volt, inkább a vidékieknek ajánlották. Délután háromtól az előadások megbeszélésére, vitákra került sor, míg este 7-től fél 10-ig újabb előadás és az azt követő hozzászólások következtek.

Tizennégy előadás, egy záróvita és egy plenáris ülés (az „*Előadók számadása*” címmel), három múzeumi kirándulás, egy Nemzeti Színház-előadás és a vasárnapi közös istentisztelet alkotta a hét programját, mely eseménysor leginkább az akkor már kiváltképp népszerű népi írókra épített. Veres Péter, Darvas József, Féja Géza^[10], Nagy István és kiadójuk Püski Sándor mellett megszólalt Kovács Imre falukutató-közgazdász, a „Néma forradalom” írója, Muharay Elemér rendező, a faluszínház elindítója, a már említett Somogyi Imre gazdász, dr. Kádár Gyula orvos a SDG korábbi elnöke, és Balla Péter a református konvent énekügyi titkára, népdalgyűjtő, - tágítva a konferencia szellemi horizontját. Az utolsó este megjelent a helyszínen Németh László is egy diskurzusra Veres Péterrel és Nagy Istvánnal.

A konferenciáról jegyzőkönyv nem készült, az előadások tartalmát illetően a szerzők és a hallgatóság emlékképeire hagyatkozhatunk csak, hozzátevé, hogy különösen a népi írók ezekben az időkben sok helyen vezették elő gondolataikat, valószínű itt elmondott szövegeik tematikájukban, következtetéseikben hasonlítottak más előadásaikhoz. A visszaemlékezések szerint a referátumokat heves viták kísérték, melyekben elsősorban a baloldal jeleskedett, különösen a sokszor provokatív Marosán és a nem kevésbé heves „küldöttségvezető”, Nagy István. A végkicsengés a szervezet-fölöttiség, ahogy azt a munkásköltő összegzőjében el is mondta: „A mi találkozóink ezek szerint nem kívánt sem új pártot, sem új szakszervezeteket alakítani a meglévők mellett, hanem egy, a pártok és más szervezetek fölötti összefogást kíván előmozdítani.” (Györffy, Pintér, Sebestyén és Sipos 1983:53)

Ezt a gondolati integrációt Németh László a „*Találkozó a tejcsarnokban*”^[11] című írásában „új magyar szellem”-nek aposztrofálja (Németh L. 1989b:650-654). Számunkra ez a fogalmazás azért lényeges, mert a két elkövetkező szárszói találkozó is ebben a szellemkörben fogan.

A Kálvi-téri ifjúsági értekezlet az akkor már szinte teljes egészében Hitler-ellenőrizte Európában egyedülálló volt, különösen, hogy lett folytatása, s a konferencia végén Soos Géza^[12] a Szövetség elnöke (más forrásokban dr. Kiss Sándor házigazda lelkes) meghívta a közel 150 főnyi résztvevőt a *Soli Deo Gloria* nyári szárszói táborába, további közös gondolkodásra.

Felhasznált irodalom:

- BÁN Zoltán András (2016): Aki gyűlölte az olimpiát. = *Unikornis* [on-line], 2016.08.06. <http://www.unikornis.hu/kultura/20160802-szabo-dezso-berlini-olimpia-fajvedelem.html> ulti.: 2018. 10. 28.
- BARTHA Ákos (2011): A sárospataki faluszeminárium és a két világháború közötti falukutatás. *Zempléni Múzsza*, XI. évfolyam 1. sz. http://zemplenimuzsa.hu/11_1/bartha.htm ulti.: 2018. 10. 28.
- BODA Zsuzsa (2018): Keresztyén élet és gyakorlati tudás. Nyolcvan éve tárta ki kapuit a nagytarcsai népfőiskola. *Evangélikus Élet*, 83. évf. 24-27. o.
- BORBÁNDI Gyula (1989): *A magyar népi mozgalom. A harmadik reformnemzedék*. Püski K. Bp., 538 o.
- D. HAVAS Gábor (1997): In memoriam Sebestyén László (1921-1996). *Honismeret*, XXV. évf. 1. sz. 79-82. o.
- FABINY Tibor Dr. id. (2007): Hetvenöt éve volt a Baráti Mozgalom első konferenciája Sárszentlőrincen. *Evangélikus Élet*, LXXII. évf. 25. sz. (június 24.) 7. o.
- FÁBIÁN Dániel – JÓZSEF Attila (1930): *Ki a faluba*. [Brosúra]. Bartha Miklós Társaság K. Hódmezővásárhely, 6 o. <http://magyar-irodalom.elte.hu/ja/ja1051/ja1051x.htm> ulti.: 2018.10.28.
- GYÖRFFY Sándor – PINTÉR István – SEBESTYÉN László – SIPOS Attila (1983, szerk.): *Szárszó 1943. Előzményei, jegyzőkönyve és utóélete. Dokumentumok*. Kossuth K. Bp., 448 o.
- HAJDÚ D. Dénes (1985): Kemse, 1935. A kemsei falukutató munkaközösség emlékezete. *Honismeret*, XIII. évf. 3. sz. 11-14. o.
- HAVAS Gábor – OHATI NAGY László – SEBESTYÉN László (1973): A 43-as szárszói találkozó előzményeihez. *Valóság*, XVI. évf. 8. sz. 43-55. o.
- HAVAS Gábor és KULIFAY Albert: *A Soli Deo Gloria szövetség története*. 1934. Memorandum. SDG Soli Deo Gloria Református Diákmozgalom. <http://sdg.org.hu/konyvek/havas-gabor-es-kulifay-albert-a-soli-deo-gloria-szovetseg-tortenete/09-1934-memorandum> ulti.: 2018. 10. 28.
- ILLYÉS Gyula (1933): Pusztulás. Uti jegyzetek. *Nyugat*, XXVI. évf. 17-18. sz. 189-206. o.
- KEMÉNY Gábor (1939): A nagytarcsai Tessedik Népfőiskola. *Nevelésügyi Szemle*, III. évf., 3. sz. 120-126. o.
- MONOSTORI Imre (2016): Szekfű Gyula és az esztergomi Katolikus Nyári Egyetem. *Vigilia*, LXXXI. évf. 8. sz. 581-588. o.
- NÉMETH László (1989b): *Sorskérdések*. Magvető és Szépirodalmi K. Bp., 857 o. /Németh László Munkái/
- PETRIK Béla (2004): A népi mozgalom kezdetei. I. rész., *Magyar Szemle, Új folyam* XIII. évf. 3-4. szám
- SALAMON Konrád (1989): *A harmadik út kísérlete*. Eötvös K. Bp., 316 o.

- SVÉD László (2013): Az 1942, 1943-as évek balatonszárszói találkozóinak ifjúságtörténeti előzményei. *Múltunk*, XXV. 1. sz. 101-147. o.
- TÓTH Pál Péter (1981): A debreceni egyetemi hallgatók mozgalmi, ideológiai-politikai nézeteik alakulása (1930-1936) In.: Gazdag István (szerk.): *Hajdú-Bihar megyei Levéltár Közleményei VIII.* HBML K., Debrecen, 143-153. o.
- UJVÁRY Gábor (2010): *A harmincharmadik nemzedék. Politika, kultúra és történettudomány a „neobarokk társadalomban”.* Ráció K., Bp., 543 o. /Kodolányi János Főiskola Történeti Műhelyének kiadványai 1./

[1] Az Új Magyar Föld a Bartha Miklós Társaság – BMT – három lapszámot megért folyóirata volt. Az esten „a költők közül Bányai Kornél, Erdélyi József, Fodor József, Illyés Gyula, József Attila, Lakatos Péter Pál, Simon Andor és Szabó Lőrinc, a prózaírók közül Féja Géza, Kodolányi János, Németh László, Pintér Ferenc, Szigeti Endre és Terestyényi György vett részt.” Szabó Lőrinc és József Attila nem sokkal később eltávolodott a születő mozgalomtól.

[2] Az IGE (Írók Gazdasági Egyesülete) 1932 nyarán alakult, első elnöke Pakots József volt, titkára Kodolányi János lett, s a szervezet az írók gazdasági érdekeinek védelmét tűzte ki célul. Egyrészt „szakszervezeti” védelmet kívánt nyújtani a kiadókkal szemben, másrészt az évente általa szervezett íróhéttel szeretne volna a figyelmet az irodalomra, olvasásra irányítani. A nagyszabású, elsősorban a vidéket érintő közkönyvtári fejlesztések kapcsán nem véletlen, hogy ennek a munkának a centrumában a népi irodalom kerülhetett. Pakots a második, Lillafüredre szervezett íróhéten elhunyt, ezután átmenetileg Móricz Zsigmond vette át az IGE vezetését, majd új elnökséget választottak. Az új elnök Ugron Gábor szabadelvű politikus lett, egyik társelnöke Bajcsy Zsilinszky Endre, aki szintén a politikát képviselte a vezetésben, míg a másik három társelnök Fenyő Miksa, a Nyugat alapító főszerkesztője, Földi Mihály író, publicista és Zilahy Lajos korának egyik legnépszerűbb írója volt. Az 1934-es íróhetet már az új vezetés szervezte, együttműködésben a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesületével, akik pedig erre az időre tették a Magyar Könyvnap eseményeit.

[3] Sárszentlőrincet Kardoskút, Apostag, Budakeszi, Domony, Gyenesdiás, Nagytarcsa, Ósagárd és Tokaj követte a konferenciahelyszínek sorában.

[4] A húszas évek elején Szegeden, Vértestarcsán, Szandán, Győrcsanakon voltak népfőiskolai próbálkozások, majd az 1930-as évektől a népi írók igyekeztek szervezett csoportjukkal (Magyar Írók Első Népfőiskolai Közössége) népszerűsíteni az északi országoktól átvett ideát. Ezt követően 1936-ban Szabó Zoltán és Újszászy Kálmán indított téli faluszemináriumot a sárospataki református kollégiumban. A népfőiskolai példák döntően lutheránusok lakta országokból származtak, ezért talán nem véletlen, hogy végül evangélikus egyházi szervezetek kezdeményezték a mozgalom széles körben történő elterjesztését.

[5] Ekkor már túl vagyunk az író Debreceni Káté című, 1933 őszén megjelent, s a harmadik utas gondolatait meghirdető proklamációján, mely a Turul-on belül komoly belharcokat idézett elő.

[6] A szárszói tanácskozás 70. évfordulójára szervezett lakitelki emlékkonferencián Szokolay Domokos történész „A Bolyai Kollégium története, mint Szárszó előzménye” című előadásában a Bolyai (később Györffy-) Kollégium tagjainak koordinációs tevékenységét méltatta.

[7] Kabay Márton (1650?-1715?) református prédikátor, az 1697-es hegyaljai felkelés egyik vezéralakja. Két évtizednyi raboskodás után Bécsben halt meg.

[8] A konferencia címe Veres Péter „Mit ér az ember, ha magyar?” című, ekkor megjelenő irodalmi leveleinek parafrázisa.

[9] Dr. Kiss Sándor egy visszaemlékezésében 43 paraszt, 50 munkás és 40 értelmiségi részvételéről számol be.

[10] Svéd László (Svéd 2013:116-117. o.) beszámol egy Féja személye körüli vitáról. Szereplése ellen a munkásvezér költő Nagy István tiltakozott, s el is érte, hogy Féja Géza csak egy szűk körű beszélgetést vezethetett.

[11] Németh Lászlót a „Cseresnyés” című drámáját ért, szélekről jövő támadások kapcsán hívták meg előadónak a találkozóra, de az író pont ezen affér miatt időszerűtlennek tartotta fellépését. Végül beszélgetőtársnak beállt a záróesten, ahol összeismerkedett néhány baloldali fiatallal, akik elhívták egy kávé melletti baráti beszélgetésre. Hozzájuk kapcsolódó tapasztalatait az író a Híd 1942. március 2-i számában tette közzé egy publicisztikában.

[12] Soos Géza szövetségi elnök neve sok helyen 'Soós'-ként szerepel, mi a református irodalomban használt írásmódot használjuk.